
РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 336.7(075.8)

А. В. Роговий, к.е.н., доцент**НАПРЯМИ РОЗРОБКИ АНТИКРИЗОВОЇ ПОЛІТИКИ
В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ**

Анотація. У статті розглянуто напрямки формування антикризової політики в сільському господарстві України з метою зміцнення продовольчої безпеки держави та розвитку сільських територій у сучасних умовах глобалізації. Особливу увагу акцентовано на необхідності та важливості саме комплексного розвитку сільських територій, нарощенні експортних можливостей сільського господарства, вирощуванні екологічно чистої продукції з подальшою переробкою, створення умов для інноваційної моделі розвитку агропромислового комплексу з урахуванням вимог СОТ та економічної безпеки країни.

Ключові слова: криза, антикризова політика, продовольча безпека, держава, сільська територія, сільське господарство.

А. В. Роговой, к.э.н., доцент**НАПРАВЛЕНИЯ ФОРМИРОВАНИЯ АНТИКРИЗИСНОЙ ПОЛИТИКИ
В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ УКРАИНЫ**

Аннотация. В статье рассмотрены направления формирования антикризисной политики в сельском хозяйстве Украины с целью укрепления продовольственной безопасности страны и развития сельских территорий в условиях глобализации. Особое внимание акцентируется на необходимости и важности комплексного развития сельских территорий, увеличении экспортных возможностей сельского хозяйства, выращивании экологически чистой продукции с дальнейшей переработкой, создании условий для инновационной модели развития агропромышленного комплекса с учетом требований Всемирной организации торговли и экономической безопасности страны.

Ключевые слова: кризис, антикризисная политика, продовольственная безопасность, государство, сельская территория, сельское хозяйство.

A. V. Rogovyi, candidate of economic sciences, associate professor**THE DIRECTIONS OF ANTI-CRISIS POLICY FORMATION IN AGRICULTURE OF UKRAINE**

Abstract. The article deals with the formation of anti-crisis policy directions in agriculture of Ukraine to strengthen the state food security and rural development under globalization conditions. Particular attention is paid to the necessity and importance of rural areas integrated development, increase of export potential in agriculture, the cultivation of ecologically clean production with its further processing, creation of conditions for innovation pattern of agricultural sector development, taking in account the requirements of Worldwide trade organization and state economic security.

Keywords: crisis, anti-crisis policy, food security, state, rural areas, agriculture.

Актуальність теми дослідження. Сільське господарство є однією з найменш конкурентоспроможних галузей економіки будь-якої держави, а його повноцінне функціонування та розвиток напряму залежить від державної підтримки. В умовах обмеженості державних ресурсів та зростання конкуренції роль цієї підтримки ще більше зростає. Науковий вихід з депресивного стану аграрної економіки вбачають через комплексне вирішення проблеми розвитку сільських територій. Стратегічною метою економічної і соціальної політики на селі має стати забезпечення комплексного, багатофункціонального розвитку сільських територій, за якого зросла б їх роль як просторової бази не лише сільськогосподарського виробництва, а й несільськогосподарських видів діяльності, а також сприятливого середовища проживання.

Державна підтримка сільського господарства має враховувати вплив загальноекономічної кризи, спад реального рівня доходів населення, високу інфляцію, диспаритет цін на сільськогос-

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

подарську продукцію і промислову продукцію для сільського господарства, недосконалість кредитно-фінансової системи та інше.

Постановка проблеми. Не менш важливою на сьогодні є і проблема забезпечення продовольчої безпеки країни. Продовольча безпека посідає важливе місце в концепціях національної безпеки усіх країн. Лише та держава здатна проводити незалежну політику, яка може гарантувати продовольчу безпеку в будь-яких умовах. Для України особливе її значення зумовлюється соціально-економічним та екологічним становищем і демографічною ситуацією. Відповідальність за формування продовольчої безпеки безпосередньо покладається на державу, і тому її забезпечення залежить від формування аграрної політики. Вирішення зазначених проблем неможливе без сталого соціально-економічного і екологічного розвитку країни.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Питання необхідності та ефективності застосування різних форм державної підтримки сільського господарства розглядалися в працях багатьох вчених, зокрема класиків: С. Л. Брю, Дж. М. Кейнса, П. Самуельсона, А. Сміта, М. Трейсі, російських вчених І. І. Кузьміна, Ю. С. Сокурова, О. Г. Строкової, Б. А. Чернякова та ін.

Серед українських вчених, які приділили увагу розробці наукових засад функціонування державної підтримки сільського господарства, відомі наукові дослідження О. М. Бородіної, М. П. Вітковського, В. П. Галушка, О. Є. Гудзь, М. Я. Дем'яненка, А. Д. Діброви, М. М. Ільчука, М. В. Калінчика, О. М. Карасика, С. М. Кваші, І. В. Кобути, П. А. Лайка, Ю. Я. Лузана, І. І. Лукінова, Ю. О. Лупенка, В. М. Малеса, М. Й. Малика, О. М. Могильного, Л. В. Молдаван, О. О. Непочащенко, П. Т. Саблука, П. А. Стецюка, Б. Й. Пасхавера, І. В. Прокопи, А. В. Фурси, О. М. Шпичака, О. С. Щекевич, М. Д. Янків та ін. Проте, теоретичні та методологічні аспекти застосування антикризових заходів у сільському господарстві залишаються недостатньо дослідженими.

Метою дослідження є обґрунтування важливості та необхідності підвищення ефективності державної підтримки сільського господарства України в умовах кризи, а також розробка напрямків антикризового регулювання даної галузі.

Виклад основного матеріалу. Тенденція до скорочення зайнятості в аграрному виробництві характерна для всіх країн світу. Звідси вектор аграрної політики переноситься на багатофункціональність сільського господарства і сталий розвиток сільських територій. За даними Європейської комісії, понад 91 % площі ЄС належить до сільських територій, на яких проживає 51 % населення цього об'єднання країн. У розвинутих країнах ці території є привабливими і самодостатніми для проживання за своєю специфікою, неповторними ландшафтами, а тому підтримуються як життєзабезпечуюча сфера європейської спільноти, що сприяє підвищенню престижності сільського способу життя та поверненню міських жителів у сільську місцевість. Тому сьогодні основними напрямками аграрної політики Європейського Союзу є підвищення конкурентоспроможності сільського господарства; охорона навколишнього середовища; благоустрій сільських територій; підвищення рівня життя селян; розвиток альтернативних видів діяльності на сільських територіях.

Актуальною проблемою забезпечення економічної безпеки є належний розвиток аграрного сектору. Разом із тим, сільське господарство залишається збитковим. Україна втрачає свої позиції на світовому ринку, перетворюється в імпортера продовольства. Зниження рівня продовольчого споживання у кількісному і якісному вимірах є однією з причин зменшення природного приросту населення і тривалості його життя.

Необхідність гарантування продовольчої безпеки України потребує підтримання відповідного рівня продовольчого самозабезпечення, що передбачає використання державної підтримки вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції та вжиття заходів імпортного контролю з метою захисту власних виробників від іноземної конкуренції.

Для досягнення продовольчого забезпечення на рівні самозабезпеченої держави вона має базуватися на власному виробництві. Продовольче самозабезпечення передбачає задоволення основної частини потреб у продуктах харчування за рахунок вітчизняного виробництва, яке зумовлює незалежність держави в задоволенні потреб населення. Тому системоутворювальним центром у гарантуванні продовольчої безпеки є АПК країни, з яким системно пов'язані підсистеми: збуту і розподілу; резервів продовольства; споживання продовольства: управління; кадрового, інформаційно-консультативного забезпечення; фінансового забезпечення; матеріально-технічного забезпечення; наукового забезпечення тощо.

При обґрунтуванні товарно-ринкової стратегії експорту продукції агропродовольчого комплексу України на особливу увагу заслуговує оцінка рівня конкурентоспроможності продукції рослин-

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

ництва і тваринництва. При цьому зазвичай зіставляють урожайність сільськогосподарських культур і продуктивність худоби й птиці в Україні та країнах ЄС і США. Якщо з урожайності основних культур Україна відстає від країн ЄС у 2 рази і від США – у 1,5, то з продуктивності худоби і птиці – відповідно у 2 і 3 рази. Значне відставання спостерігається також щодо трудо-, енерго- і капіталомісткості продукції. Для нарощування експортного потенціалу тваринницької продукції треба чимало часу, тому в середньостроковій перспективі головними експортоорієнтованими галузями України будуть рослинницькі (включаючи продукцію промислової переробки). Тваринницькі ж галузі на цьому етапі в першу чергу мають забезпечити населення країни продуктами харчування за науково обґрунтованими нормами. У довгостроковій перспективі, як переконливо показує досвід Нідерландів, Бельгії та Данії, і тваринницька продукція може займати вагоме місце в агропродовольчому експорті.

Найбільш перспективним напрямом розвитку сільського господарства і харчової промисловості України, нарощування її експортних можливостей є виробництво високоякісної, екологічно чистої продукції шляхом реалізації ідеї біологізації сільського господарства. Фермери країн ЄС і США досягли високої продуктивності землі, насамперед, за рахунок внесення в ґрунт великих доз мінеральних добрив. Але з урожаєм рослини виносять з ґрунту й десятки мікроелементів, амінокислот тощо, які фермери практично не компенсують. Земля виснажується, і, як результат, продукція рослинництва стає дедалі неякіснішою. Тому з кожним роком у країнах з розвинутою ринковою економікою збільшуються виробництво і споживання біопродукції. Зокрема, у Франції така продукція вирощується на 2 % площі сільськогосподарських угідь.

Сектор екологічних товарів стає у світі дедалі динамічнішим, інвестиційно-привабливішим і прибутковішим сегментом внутрішнього ринку розвинутих країн, а також висококонкурентною частиною зовнішньої торгівлі. Про ефективність виробництва екологічно чистої продукції переконливо свідчать порівняння цін на звичайні й екологічно чисті продукти харчування в магазинах Франції: різниця – майже у два рази. Формування системи органічного сільського господарства має стати пріоритетним для України у середньостроковій перспективі.

Україна імпортує яловичину, живих свиней і свинину, а також м'ясо птиці, причому за останні п'ять років такий імпорт зріс у 2,5 рази. І це стало головною причиною зменшення вітчизняного поголів'я великої рогатої худоби і свиней. Особливо тривожить тенденція скорочення поголів'я в особистих господарствах населення, що намітилася за останні шість років. А ці господарства забезпечують 60-65 % загального виробництва яловичини і свинини, а також 82 % молока. І зовсім незрозумілою є тенденція збільшення імпорту м'яса птиці при тому, що за останні п'ять років його виробництво в Україні зросло у 2,5 рази. Катастрофічна ситуація склалася з льонарством, вівчарством і хмелярством, обсяги виробництва продукції яких за два останні десятиріччя скоротились у 8-35 разів, і, як наслідок, майже всі потреби України в цій продукції покриваються за рахунок імпорту.

Коли аналізують причини кризового стану сільського господарства та його окремих галузей, зазвичай називають загальнодержавну трансформаційну економічну кризу, диспаритет цін, розпад сформованих економічних, виробничих і технологічних зв'язків між окремими ланками продуктивних підкомплексів, відсутність фінансів, низький рівень менеджменту на підприємствах, слабе державне регулювання тощо. Але при детальнішому розгляді виявляється, що це все не причини, а наслідки. А причини – більш глибокі.

Усе це дає підстави стверджувати, що, по-перше, одним з найважливіших ключових показників динаміки конкурентоспроможності національної економіки та окремих її галузей є темпи збільшення експорту в тій чи іншій країні; по-друге, Україна може і повинна нарощувати обсяги як виробництва, так і експорту продукції агропродовольчого комплексу, вдосконалювати його структуру. Це дозволить вирішити головні стратегічні завдання – підвищити продовольчу безпеку України шляхом досягнення рівня споживання продуктів харчування населення країни за науково обґрунтованими нормами і нарощування експортних можливостей держави.

Як показує світовий досвід, для виходу з кризової ситуації необхідно як стимулювати участь країни у глобалізаційних заходах, так і підвищити ефективність цієї участі. Щодо України, то, як уже підкреслювалось, антикризові та антициклічні заходи, запозичені з практики постіндустріальних держав, не можна автоматично переносити на наші реалії. При розробці відповідних заходів треба враховувати специфіку періоду переходу до ринкової економіки, наявність рецидивів командної економіки, однобічний, недостатній розвиток грошової системи та її регуляторів, відсутність конкуренції, монополізм, дефіцит ресурсів, відносно слабкий фінансовий ринок, висо-

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

кі темпи інфляції, падіння добробуту соціально незахищених верств населення, і нарешті – зовнішні фактори, здатні викликати глибокі дисбаланси в економіці та неочікувані цінові шоки.

Сучасна антикризова політика держави в сільському господарстві має фрагментарний характер і направлена здебільшого на вирішення поточних проблем, які виникають кожного року. Основним засобом державної підтримки аграрної сфери є виділення державних дотацій, але в умовах обмеженості бюджетних ресурсів цей вид допомоги має низький рівень ефективності. Варто наголосити на тому, що з моменту проголошення незалежності нашої держави і до цього часу актуальними залишаються питання проведення саме системних реформ, пов'язаних з продажем земельних ділянок, інноваційним розвитком виробництва сільськогосподарської продукції, встановленням справедливих цін на основні продукти харчування.

На нашу думку, такий вихід полягає у реалізації стратегії забезпечення конкурентоспроможності, що враховує потребу в переході на нові технологічні ідеї, застосуванні інноваційного типу розвитку, здійсненні безперервної модернізації. Сам інноваційний розвиток ґрунтується на використанні як досягнень вітчизняної науки та техніки, так і передових рішень інших країн, для чого глобалізація відкриває нові можливості. Крім того, він повинен мати не «наздоганяючий», а випереджаючий характер. Саме орієнтація на нові технологічні зміни в реальному секторі економіки здатна усунути і небезпеки, пов'язані зі спекуляціями на фінансових ринках.

Висновки. У сфері виробництва та обороту сільськогосподарської продукції, сировини та продовольства зусилля повинні концентруватися на таких напрямках антикризової політики:

- підвищення ґрунтової родючості та врожайності, відтворення природно-екологічного потенціалу;
- прискорений системний розвиток тваринництва;
- реформування та прискорений розвиток науково-практичного потенціалу агропромислового комплексу, підтримка нових наукових напрямів у суміжних галузях науки та реалізація заходів, що запобігатимуть витоку висококваліфікованих наукових кадрів;
- реформування та прискорений розвиток системи підготовки та підвищення кваліфікації кадрів, здатних реалізувати задачі інноваційної моделі розвитку агропромислового комплексу з урахуванням вимог продовольчої безпеки;
- вдосконалення механізмів регулювання ринку сільськогосподарської продукції, сировини та продовольства в частині усунення цінових диспропорцій на ринках сільськогосподарської продукції та матеріально-технічних ресурсів;
- вдосконалення системи підтримки кредитування в цілях забезпечення доступності для більшості товаровиробників короткострокових та інвестиційних кредитів;
- впровадження нових технологій глибокої та комплексної переробки продовольчої сировини, методів зберігання та транспортування сільськогосподарської продукції;
- стимулювання розвитку інтеграції та кооперації у сфері виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції, сировини та продовольства.

Реалізація таких заходів антикризової політики дасть можливість збільшити обсяги виробництва в сільському господарстві та забезпечити рівень продовольчої безпеки держави. Тільки виконання та дотримання чітких завдань, напрямків антикризової політики може забезпечити розвиток економіки країни.

Література

1. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств / В. Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2002. – 624 с.
2. Гонта О. І. Політика транснаціоналізації економіки регіонів : теорія, методологія, практика : монографія / О. І. Гонта. – Чернівці : Вид-во Чернігівського ЦНТЕІ, 2008. – 496 с.
3. Дем'яненко С. Спільна політика ЄС : суть, тенденції та значення для України / С. Дем'яненко // Економіка України. – 2003. – № 3. – С. 80-86.
4. Загальнодержавна комплексна програма підтримки та розвитку українського села «Добробут через аграрний розвиток» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.agrichamber.org.ua>.
5. Калашнікова Т. В. Забезпечення продовольчої безпеки країни / Т. В. Калашнікова // Економіка АПК. – 2010. – № 9. – С. 26-30.
6. Могильний О. М. Державне регулювання аграрного виробництва в період трансформації економіки / О. М. Могильний. – К. : ІАЕ УААН, 2002. – 430 с.
7. Саблук П. Т. Основні напрями розроблення стратегії розвитку агропромислового комплексу в Україні / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2004. – № 12. – С. 3-15.
8. Сайт Міністерства аграрної політики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minagro.gov.ua>.
9. Соловйова Н. Формування системи державного планування розвитку сільського господарства України / Н. Соловйова // Економіка України. – 2010. – № 8. – С. 11-20.

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

10. Сучасна аграрна політика України : проблеми становлення / [Саблук П. Т., Лукінов І. І., Юрчишин В. В. та ін.]. – К. : ІАЕ, 1996. – 663 с.

11. Юрчишин В. В. Розбудова системного державного управління сільським господарством / В. В. Юрчишин // Економіка АПК. – 2005. – № 6. – С. 6-8.

Bibliography

1. Andriichuk V. H. Ekonomika ahrarykh pidpriemstv / V. H. Andriichuk. – K. : KNEU, 2002. – 624 s.
2. Honta O. I. Polityka transnatsionalizatsii ekonomiky rehioniv : teoriia, metodolohiia, praktyka : monohrafiia / O. I. Honta. – Chernihiv : Vyd-vo Chernihivskoho TsNTEI, 2008. – 496 s.
3. Demianenko S. Spilna polityka YeS: sut, tendentsii ta znachennia dlia Ukrainy / S. Demianenko // Ekonomika Ukrainy. – 2003. – № 3. – S. 80-86.
4. Zahalnodержavna kompleksna prohrama pidtrymky ta rozvytku ukraïnskoho sela «Dobrobut cherez ahraryni rozvytok» [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.agrichamber.org.ua>.
5. Kalashnikova T. V. Zabezpechennia prodovolchoi bezpeky krainy / T. V. Kalashnikova // Ekonomika APK. – 2010. – № 9. – S. 26-30.
6. Mohylnyi O. M. Derzhavne rehuliuвання ahrarynoho vyrobnytstva v period transformatsii ekonomiky / O. M. Mohylnyi. – K. : ІАЕ UAAN, 2002. – 430 s.
7. Sabluk P. T. Osnovni napriamy rozroblennia stratehii rozvytku ahropromyslovoho kompleksu v Ukraini / P. T. Sabluk // Ekonomika APK. – 2004. – № 12. – S. 3-15.
8. Sait Ministerstva ahrarynoi polityky [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.minagro.gov.ua>.
9. Soloviova N. Formuvannia systemy derzhavnoho planuvannia rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy / N. Soloviova // Ekonomika Ukrainy. – 2010. – № 8. – S. 11-20.
10. Suchasna ahraryna polityka Ukrainy: problemy stanovlennia / [Sabluk P. T., Lukinov I. I., Yurchyshyn V. V. ta in.]. – K. : ІАЕ, 1996. – 663 s.
11. Yurchyshyn V. V. Rozbudova systemnoho derzhavnoho upravlinnia silskym hospodarstvom / V. V. Yurchyshyn // Ekonomika APK. – 2005. – № 6. – S. 6-8.

Надійшла 02.11.2011